

Rudi Paul LINDNER (2007), **Explorations in Otoman Prehistory** (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 142 s.).

15. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'ya ilk gelişi üzerine anlatılan birçok hikâye-söylenti olduğunu belirtir, ama en doğrusunun da kendisinininki olduğunu ısrarla vurgular (Atsız, 1970: 9). Bu durum sonraki yüzyıllar boyunca da fazla değişmedi. 20. yüzyıl modern tarihyazımı (olaylar arasında nedensellik arama, anlatıdan ziyade açıklama peşinde koşma) temsilcileri de ilk Osmanlıların kökenleri, olayların tarihi ve yeri, devletin oluşumu ve bunun imparatorluğa dönüşümünün dinamikleri hakkında yüzyıldır tartışıyorlar; eserler yazdılar, tezler ileri sürdüler, polemiklere girdiler ve kendi anlattıklarının en doğrusu olduğunu iddia ettiler. Konu üzerindeki literatür, polemik düzeyinin de yüksekliği dikkate alınırca, bir hayli canlı ve renkli. Tartışma bitmiyor, bitecek gibi de değil. Bunun arkasında üç temel neden var: Birincisi, ilgili zaman diliminden (14 ve 15. yüzyıllar) kalan birincil kaynaklar sayı olarak çok sınırlı ve ister anlatı yazmak ister açıklama getirmek isteyen tarihçiler için niteliksel olarak yetersiz. Bunun olumsuz etkileri olduğu şüphesiz ama kaynakların azlığı bir anlamda yaratıcılığı da tetikliyor. Tarihçi eldeki kaynaklar üzerinde daha fazla düşünmek zorunda kalıyor, tezler geliştirmeye çalışıyor ve hatta konuyla doğrudan ilgili olmayan kaynaklara da yönelmeye başlıyor. İkinci neden konunun ideolojik öneminin ve imalarının büyük olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu nihayetinde bir başarı hikâyesidir ve bu çaptaki başarıları sahiplenmek isteyen an az iki tane dünya görüşü bulunmaktadır. ABD'li ve Avrupalı tarihçiler başarıyı Osmanlı'nın Bizans uygarlığından ve bürokratlarından faydalanmasıyla açıklarken, Türk tarihçiler Türk-İslam uygarlığına vurgu yapmaktadırlar. Birincisi Avrupa merkezci, oryantalist bir zihniyetin ürünüyken, ikincisi milliyetçiliğin damgasını taşır. Günümüzün siyaseten doğrucu (*politically correct*) ortamında bunlar artık bu kadar açık ifade edilmese de, hâlâ varlar. Üçüncü neden tartışmanın problem odaklı olmasıdır. İmparatorlukların kuruluş, yükseliş ve çöküşü her zaman ve mekânda okur-yazarların ilgisini çekmiştir. Bu tip büyük ölçekli ve uzun dönemli tarihsel süreçleri açıklamak zordur çünkü hayli karmaşıktırlar. Zorluk ise beraberinde çeşitlilik ve tartışmayı getirmektedir.

İncelediğim kitabın yazarı Rudi Paul Lindner ilk baskısı 1983'te yapılan bir diğer kitabında (*Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*) bahsettiğim tartışmaya yeni bir soluk getirdi. Sosyal antropolojinin yeni bulgularından yararlanarak, göçebe aşiretlerin Paul Wittek'in 1930'larda zannettiği gibi kan bağına dayanan dışlayıcı yapılar olmadığını, tam aksine pragmatik, politik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda büyüüp küçülebilen, kan bağlarının büyük

ölçüde kurgusal olduğu içerici yapıları ifade ettiğini vurguladı. Osmanlılar da böyle insanlardı ve aşiretleri faydası olacak herkesi içine alacak kadar esnekti. Ancak sırasıyla devlet ve imparatorluk kuruldukça, hükümler ve devleti ellerinde tutanlar bir zamanlar yoldaşları olan göçbeleri ne yapacakları belli olmayan, tehlikeli adamlar olarak görmeye başladılar ve zaman içinde onları bastırmaya, ezmeye, yerleşikleştirmeye veya en azından vergilendirmeye kalkıştılar. Devletten zaten hiçbir zaman hoşlanmamış göçbeler de çareyi Osmanlı'nın düşmanı Safevilere yardımda, hatta o tarafa geçmekte buldular. Lindner bu kitabında literatürün "Osmanlılar gazi miydi, yoksa yağmacı göçbeler miydi?" yanlış ikilemini ikincisinden yana olarak sürdürse de, kuruluş meselesini bir anlamda teorize ederek ve dinamikleri birçok tarihinin yaptığı gibi uyum üzerinden değil, çatışma üzerinden kurarak yüzyıllık tartışmaya sosyal bilimsel bir katkıda bulunmuştur.

Bu sene yayımlanan yeni kitabında ise, tabiri caizse, bambaşka bir Lindner görüyoruz. Belki de meseleyi problem-odaklı gören ilk çalışmasının gerekli sosyal bilimsel katkıda bulunduğunu düşünerek, yeni eserinde daha ziyade erken Osmanlı dönemi olaylarının yeri ve tarihiyle ilgileniyor. Kitap giriş ve sonuç dışında beş bölümden oluşuyor. Lindner girişte (ss. 1-14) kitabının başlığı hakkında, ilk paragrafta bahsettiğimiz sorunlar yüzünden, çok az şey bilindiğini özellikle vurguluyor. Hatta başlıktaki, Osmanlı Tarihöncesi diye çevirebilecek, *Ottoman Prehistory* ifadesi sanki hem en erken Osmanlıları, hem de Osmanlıların yazılı tarih öncesini anlatmak için kullanılmış. Lindner'e göre, bunun üstesinden gelmenin elimizdeki yegâne reçetesi dönemin Osmanlı kaynaklarının (ki bunların ilki yazarın ilgilendiği dönemin en az bir yüzyıl sonrasında, 15. yüzyılın başında, yazılmıştır) mukayeseli ve ihtiyatlı okumasını Bizans kaynaklarıyla birlikte yapmaktır (ss. 6-7, 13). Yazarın kısa ama aynı zamanda yetersiz bir literatür taraması da yaptığı girişin en önemli uyarısı coğrafyasız tarih yazılamayacağıdır (s. 12).

Birinci bölüm (ss. 15-34) Osmanlıların Anadolu'ya ilk ne zaman ve nasıl geldikleriyle ilgilidir. Burada, Osmanlıların Moğollardan kaçan ve Doğu Anadolu'daki yerel güçlerle çeşitli savaflara girişen Harzem merkezli Harzemşahlarla birlikte 1230 civarında Anadolu'ya geldiği fikrini ortaya atılıyor (ss. 32-33). Bunu destekleyen bulgu Osmanlı tarihlerinde adı geçen yerlerle Harzemşahların rotasının kesişmesinden öteye gidemese ve yazar bu tezinin doğruluğu halinde ne anlama geleceği üzerine kafa yormasa da, Anadolu'ya nereden ve ne zaman geldiği tartışmasını sürdürmek bile yeterince önemli bir çaba. Zira bu Osmanlıların tarihsel-kültürel arka planını gündeme getirmektedir. Misal, 13. yüzyıl Maverünnehir'i'nden gelmiş olduğu bulunursa, bu elimizdeki problemi çözme çabasında o coğrafyanın özelliklerini de gündeme getirmeyi gerekli, hatta zorunlu kılacaktır.

“Coğrafyasız tarih yazılmaz” anlayışını yansıtan ikinci bölümde (ss. 35-56), Söğüt’ün Osmanlılar için önemi tartışılıyor. Varılan sonuç ise, Söğüt’ün hem hayvancılık hem de tarım için elverişli bir saha olması ve ticari ve stratejik açıdan önemli yolların üzerinde ve/veya yakınında bulunması özellikleriyle Osmanlıların yükselişinde önemli bir pay sahibi olmasıdır (ss. 36-37, 48-50). Ayrıca Osmanlıların neden daha çok kuzey ve kuzeybatı yönünde ilk genişlemesini gerçekleştirmiş olduğu, o bölgenin arkada kalan platodan çok daha fazla zenginlik vaat ettiğiyle açıklanıyor (s. 39). Bu bölümde, bazı yeni kaynaklar kullanılmış olsa bile, söylenenin özü konuya aşına olanlara yeni bir şey vermiyor.

Üçüncü bölüm (ss. 57-80) büyük ölçüde “Karacahisar meselesi”yle ilgilidir. Osmanlı tarihlerinde Karacahisar Bizans’tan alınan ilk yer olarak geçer. Ama Lindner o tarihlerde, hatta 13. yüzyılın bütününde, Eskişehir yakınındaki Karacahisar’ın Türklerin elinde olduğunu vurgular. Osmanlı kaynaklarındaki yanlış ise bilinçlidir. Bütün bir genişleme tarihini gaza ideolojisi üzerine kuran kaynaklar şehrin Müslüman Germiyanogullarından alındığını gizlemek istemişlerdir. Stratejik açıdan büyük öneme sahip bu şehir İslam uğruna değil, Osmanlı’nın büyük rakibi Germiyanogullarını kontrol etme amacıyla fethedilmiştir. Kitabı bu yıl yayımlanan Lindner, Raif Kaplanoğlu’nun 2000 senesinde yayımlanmış kitabından habersiz görünüyor. Zira bölgede Halil İnalçık’la birlikte yıllardır topografya çalışmaları yürüten Kaplanoğlu da aynı meseleyi gündeme getirmiş ve Karacahisar’ın zannedildiği gibi Eskişehir değil, İnegöl yakınında olduğu sonucuna varmıştır. Yani Karacahisar o tarihlerde uçtur ve hala Bizans’ındır. Eskişehir yakınındaki ise Karacaşehir’dir (Kaplanoğlu, 2000: 20-22). Lindner 1999’da yayımlanan bir makalesinde kitabının baskıda olduğunu belirtir (Lindner, 1999: 284, n. 4). Kaynakçada da 1999’dan sonra yayımlanmış bir kaynak yok. Yani büyük ihtimalle kitap baskıya verildi ve bir nedenle yayımlanması gecikti. Bu, durumu açıklasa da, olayların kesin tarihi ve yeri konusuna bu kadar önem veren bir tarihinin bibliyografyasını güncellemesi beklenirdi.

Dördüncü bölüm (ss. 81-101) gizemli 1299 yılıyla ilgilidir. Gizemlidir çünkü sadece bu yıla mahsus olmak üzere Anadolu’daki darphanelerin sayısında büyük bir artış olmuştur. 13. yüzyıl Anadolu’suna gümüş çağı denmektedir ve ticaret çok canlıdır ama bu, gene de o seneki hızlı artışı açıklamaz (ss. 88-92). Lindner bunu Anadolu’daki İlhanlı komutanı Sülemiş’in İlhanlı merkezine karşı ayaklanması ve bunun yenilgiyle sonuçlanması üzerine, İlhanlı İmparatorluğu’nun sadakatlerini kazanmak üzere beyliklere para basma yetkisi vermiş olmasına bağlıyor. Bu, beylikler için bağımsızlık anlamına gelmese bile kazanç ve belli bir otorite demektir. Bu noktada üzeri tam da okunamayan bir madeni paranın Söğüt’te basılmış olabileceği varsayımı ortaya koyuluyor.

Osman'ın oğlu Orhan'ın bile İlhanlı kaynaklarında haraç verenler arasında görünmesinden de destek bularak, Osmanoğulları'nın 1299-1300'te İlhanlı Moğollarının hakimiyetinde olduğu sonucuna varılıyor. Özetle, bu bölümde genel kabul gören Osmanlı'nın bağımsızlığını Selçuklu Devleti'nden kazandığı tezi çürütülmeye çalışılıyor. Burada incelenen mesele elbette önemli ancak argümana temel oluşturan kaynakların yetersiz olduğu söylenebilir.

Beşinci ve son bölümde (ss. 102-116) gene coğrafya ve iklimle tarihsel olaylar arasındaki nedenselliğe dönüyoruz. Burada 1302 Martı'nda Bitinya'daki yoğun yağmur yağışının ve Sakarya nehrinin taşması ve yatak değiştirmesinin etkileri inceleniyor. Koyunların doğurma dönemlerine denk gelen bu yağışlar Osmanlıların sürülerine büyük zarar veriyor, Sakarya'nın yer değiştirmesi ise Bizans için çok önemli bir savunma hattını zayıflatıyor. Böyle bir ortamda yüzleri zaten kuzey ve kuzeybatıya dönük olan Osmanlılar için verimli Marmara ovaları artık tam bir cazibe merkezi haline gelir.

Sonuçta (ss. 117-121) söylenen en önemli şey ise, erken Osmanlı eylemlerine büyük bir rasyonellik, planlılık atfedilmesinin yanlış olduğu, ancak bunlarda bir anlam da aranması gerektiğidir. Yazar ikisinin arasındaki farka haklı olarak vurgu yapıyor. Kitabını ise, Osmanlı tarihçileri gibi, böyle bir tarihyazımı alanında söylenebilecek belki de en gerçekçi sözle bitiriyor: "En doğrusunu Allah bilir" (s. 120).

Sonuç olarak elimizdeki eser, Osmanlı'nın kökenleriyle ilgili bazı ilginç fikirler ortaya atmakla kendini sınırlamıştır ama bunları birincil kaynaklarla ne kadar destekleyebildiği de tartışmaya açıktır. Bu gene de kendi başına olumlu bir çaba. İlginç fikirler, yanlış da olsalar doğru da olsalar ilham verme gücüne sahiptirler. Mesela başka tarihçiler bu kitaptan bayrağı devralıp Harzemşahlar tezini takip etmeye koyulabilirler. Ayrıca iyi bir fikir dipnotsuz da olsa iyi bir fikirdir. İddiası sınırlı olan bu kitaba bu gözle bakmanın doğru olacağını düşünüyorum. Yazarın önceki kitabını bilip daha fazlasını umanlar ise hayal kırıklığına uğrayabilirler. Bu eser büyük ölçüde klasik bir tarih çalışmasıdır.

Kaynakça

- ATSIZ, Nihal (1970), *Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi).
- KAPLANOĞLU, Raif (2000), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları).
- LINDNER, Rudi Paul (1983), *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia* (Bloomington: Research Institute for Inner Asian Studies).
- LINDNER, Rudi Paul (1999), "How Mongol were the Early Ottomans?", AMITAI-PREISS, R./MORGAN, David (eds.), *The Mongol Empire and Its Legacy* (Leiden: Brill): 282-289.

Barış Ünlü, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü Araştırma Görevlisi.